

Viktor Yaroyvi

*Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher,
Leading Research Fellow
State Organization "Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine";
Institute of Rural and Agricultural Development,
Polish Academy of Sciences*

**AGROECOLOGY IN AGRICULTURE
AND RURAL DEVELOPMENT STRATEGIES:
GLOBAL AND UKRAINIAN PERSPECTIVES¹**

(Towards sustainability and the realization of human rights)

Summary

This chapter explores the role of agroecology in shaping and implementing agricultural development strategies, with a particular focus on global and Ukrainian perspectives. It examines the importance of agroecology as a tool for ensuring sustainable agricultural and rural development, as well as the fulfilment of human rights, particularly the right to food. This chapter examines key trends and directions in agroecology worldwide, with a particular focus on its integration into programs, development strategies, and strategic visions. It also assesses the current state and future prospects of agroecology in Ukraine within the context of national programs and strategies. While the study reveals a growing recognition of agroecology's potential, it also highlights the inconsistent integration of agroecological principles into policymaking. The chapter concludes by identifying the main barriers hindering the widespread adoption of agroecology and proposes general recommendations to accelerate the transition towards more sustainable agricultural practices.

---

¹ Дослідження виконане в рамках НДР "Соціоекономічний вимір переходу сільського господарства та сільських територій України до розвитку на засадах агроєкології" № держреєстрації 0123U100819, а також в рамках проекту "Substantiation and measures for implementation of a human rights-based integrated approach to rural development, food security and land policy in post-war rebuilding of Ukraine" (скор. "rUAR: Rebuild Rural Ukraine") фінансованому в рамках програми "Long-term program of support of the Ukrainian research teams at the Polish Academy of Sciences carried out in collaboration with the U.S. National Academy of Sciences with the financial support of external partners".

Вступ

Агроекологія, як наукова дисципліна, суспільний рух і сільсько-господарська практика є багатовимірним феноменом. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) розглядає агроекологію як інтегрований підхід, в якому поєднуються екологічні та соціальні концепції до управління агропродовольчими системами для забезпечення їхнього сталого розвитку і забезпечення потреб людей у продовольстві [1]. Такий підхід є універсальним у тому розумінні, що дозволяє відповісти на багато сучасних викликів у різних країнах, економічних умовах, соціокультурних контекстах.

Україна підтримала проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 [2] 17 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року і адаптувала їх з урахуванням специфіки національного розвитку [3]. Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року повинні бути орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України [4]. Агроекологія та агроекологічний перехід можуть сприяти досягненню, насамперед, цілі 2 – “Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства”, але також й інших цілей, пов'язаних із раціональним використання природних ресурсів, збереженням біорізноманіття, переходом до раціональних моделей споживання і виробництва, забезпеченням екологічної стійкості населених пунктів, мінімізацією негативних наслідків зміни клімату, сприянням продуктивній зайнятості і гідній праці для сільського населення тощо. Крім того, як слідує із вищенаведеного розуміння агроекології ФАО, вона може і повинна бути важливим інструментом реалізації відповідних базових людських прав, насамперед, права на продовольство, але також й інших – права на чисте довкілля, на працю тощо. У цьому контексті агроекологічні трансформації повинні бути частиною національних стратегій і програм розвитку, орієнтованих на реалізацію згаданих цілей сталого розвитку та прав людини.

Місце і роль агроекології в глобальних і національних стратегіях зумовлюється баченням і розумінням того, наскільки і як агроекологія може сприяти досягненню цілей та завдань цих стратегій, орієнтованих, у свою чергу, на реалізацію бачень розвитку аграрного сектора і сільських територій. Метою цього підрозділу є узагальнення ролі елементів агроекології у формуванні та реалізації стратегій аграрного розвитку, зокрема щодо висвітлення наступних питань: важливості агроекології як інструменту забезпечення сталого розвитку сільського господарства та

національної економіки в цілому; ключових тенденцій та напрямків розвитку агроекології у різних країнах; стану та перспектив розвитку агроекології в Україні, сильних та слабких сторін національної політики в цій сфері; можливостей посилення агроекологічного компоненту в стратегіях розвитку аграрного сектору України.

Розділ 1. Агроекологія в глобальних, міждержавних та національних стратегіях розвитку

Ще на початку минулого десятиліття, агроекологія практично не була інтегрована в державні та регіональні стратегії [5]. За цей час ситуація змінилась, хоча ці зміни ще не всюди набули системного характеру. У стратегічних документах багатьох міжнародних організацій та міждержавних утворень, а також галузевих стратегіях на національному та регіональному рівнях агроекологію почали розглядати як важливий інструмент для забезпечення сталого розвитку, стійкості, та переформатування агропродовольчих систем.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Важливим заходом, який позначив включення агроекології у фокус найважливіших пріоритетів ФАО, стало проведення цієї організації у 2014 році в Римі Міжнародного симпозіуму з питань агроекології в контексті продовольчої та харчової безпеки. Після цього протягом кількох років здійснювалась активна робота з організації дискусій на тему агроекології, проведення регіональних семінарів та інших заходів, що стосувалися, в тому числі питань досліджень агроекології, практичних та організаційних аспектів агроекологічних практик, а також проблем формування та реалізації відповідних агроекологічно орієнтованих державних політик. Це відіграло значну роль у подальшому формуванні міжнародного консенсусу щодо агроекологічного вектору розвитку агропродовольчих систем, виведенні агроекології на передній план міжнародного порядку денного у сфері сталого розвитку, забезпечення продовольчої безпеки та реагування на зміни клімату. Це також сприяло підвищенню престижу агроекологічних практик та стимулювало їхнє поширення. В результаті розвитку агроекологічного дискурсу за участі ФАО було сформульовано 10 елементів агроекології і загалом бачення агроекологічного підходу як відповіді на глобальні виклики у забезпеченні продовольчої безпеки, реагуванні на зміни клімату, сталому розвитку сільського господарства [6], і загалом як шлях до реалізації цілей сталого розвитку [7]. У подальшому це активізувало дослідження того, як ці елементи агроекології можуть бути використані в якості інструмента при розробленні диференційованих шляхів трансформації сільського господарства та агропродовольчих систем [див., наприклад, 8].

Важливу роль агроекологія займає у стратегічних документах, які розробляє та затверджує ФАО. Одним із таких документів є Стратегічна рамкова програма на 2022–2031 роки [9]. Агроекологія розглядається як ключовий елемент системного підходу та інноваційний драйвер у вдосконаленні виробництва та розподілі продовольства. У програмних документах та планах ФАО на 2024–2025 роки зазначається, що агроекології, як й іншим інноваційним підходам, буде приділятися особлива увага [10].

Декларація ООН про права селян та інших людей, що працюють в сільській місцевості (далі – UNDROP). Значна увага агроекології приділяється в UNDROP [11]. Зокрема, в статті 16 Декларації йдеться про те, що держави повинні стимулювати стале агровиробництво, зокрема агроекологічне та органічне. В статті 17 про право на землю, агроекологія розглядається як інструмент збереження та сталого використання земельних та інших природних ресурсів, що використовуються у виробництві. У статті 20 підкреслюється, що держави повинні вживати відповідних заходів для розвитку та захисту традиційних знань, інновацій та практик селян включаючи агроекологічні системи. У статті 25 наголошується, що селяни та інші люди, які працюють у сільській місцевості, мають право на належну підготовку, адаптовану до конкретних специфічних агроекологічних, соціокультурних та економічних умов, в яких вони перебувають.

Щодо реалізації багатьох прав людей, задекларованих в UNDROP, агроекологічний підхід до розвитку аграрної сфери та сільських територій може слугувати ефективним інструментом. Це, насамперед, стосується права на продовольство, але також і прав на землю та використання природних ресурсів у сталий спосіб, на участь у формуванні та реалізації державних політик аграрного та сільського розвитку, на визначення власних агропродовольчих систем, на виробництво традиційних агрокультур, на чисте довкілля.

Агроекологічні пріоритети є у фокусі Спільної аграрної політики ЄС. Розуміння того, що стратегічно поширення агроекології та досягнення стійкого сільського господарства в Європі є неможливим без суттєвих змін державних політик та інституційної структури було ще десятиліття тому [12]. За цей час агроекологія, що поєднує сільськогосподарські практики з екологічними принципами, стала відігравати більш важливу роль у Спільній аграрній політиці (САП) Європейського Союзу. Ця інтеграція є результатом зростаючого розуміння взаємозв'язку між сільськогосподарською діяльністю, станом довкілля, добробутом людей.

САП поступово переорієнтовується з традиційних моделей підтримки виробництва на моделі, що стимулюють екологічно стійке сільське господарство. Агроекологічні практики, такі як сівоzmіни, органічне

землеробство, збереження біорізноманіття та оптимізація використання води, все частіше інтегруються в національні стратегії розвитку сільських територій. Це пов'язано з необхідністю досягнення таких цілей, як зменшення впливу сільського господарства на клімат, збереження біорізноманіття, покращення якості води та ґрунту, а також забезпечення довгострокової життєздатності сільських територій.

Ключовими інструментами САП для стимулювання агроекологічних практик є наступні: прямі платежі – частина прямих платежів пов'язується з виконанням агроекологічних зобов'язань, що стимулює фермерів до впровадження екологічно дружніх практик; програми розвитку сільських територій – значна частина коштів цих програм спрямовується на фінансування агроекологічних проєктів, таких як створення екологічних мереж, відновлення деградованих земель та впровадження нових технологій; співфінансування – ЄС співфінансує національні та регіональні програми, що підтримують агроекологічні заходи, стимулюючи таким чином їхню реалізацію на місцях.

Європейська Комісія у 2021 році оприлюднила список сільсько-господарських практик, які можуть бути підтримані через еко-схеми, що впроваджуються державами-членами ЄС. Складання цього списку мало на меті сприяти дискусії щодо реформи САП ЄС та її ролі у досягненні цілей Зеленого курсу та Стратегії “Від ферми до столу”. До цих дискусій активно долучалось громадянське суспільство [13].

Відносно новий елемент САП, що діє і в поточному програмному періоді на 2023-2027 роки, еко-схеми підтримки сільськогосподарських практик, заохочує збереження біорізноманіття (через диверсифікацію, агролісомеліорацію, обмеження використання пестицидів тощо), органічне фермерство, агроекологію, зменшення викидів парникових газів, покращення умов утримання тварин та в такий спосіб робить внесок у досягнення цілей ЄС у сфері довкілля та клімату, цілей Зеленого курсу ЄС. Цей інструмент заохочує виробників до запровадження агро-екологічних підходів і має чітко виражений соціоекономічний вектор, адже фермери винагороджуються за створення суспільних благ, які не мають чіткого ринкового еквіваленту.

Сільськогосподарські практики, щоби відповідати критеріям для підтримки через еко-схеми, повинні визначитися на основі потреб та пріоритетів, встановлених у стратегічних національних чи регіональних планах [14].

Впровадження агроекологічних практик в рамках САП стикається з низкою викликів, таких як необхідність адаптації до місцевих умов, забезпечення справедливого розподілу коштів та моніторинг ефективності заходів. Однак, потенційні переваги агроекологічного підходу, такі як підвищення стійкості сільського господарства до

кліматичних змін, збереження природних ресурсів та покращення якості життя в сільській місцевості, роблять його пріоритетним напрямком розвитку сільського господарства в ЄС.

Агроекологічні пріоритети в діяльності інституцій ЄС, діяльність яких орієнтована на інші країни. Одним із прикладів програмування європейськими інституціями поширення агроекологічних ідей та пріоритетів за межами ЄС є стратегічне планування Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) [15]. Діяльність ЄБРР орієнтована на надання допомоги у здійсненні ринкових реформ та сприяння міжнародній економічній інтеграції країн від Центральної Європи до Центральної Азії. У стратегічних документах ЄБРР агроекологія розглядається як один із нових перспективних напрямків діяльності. Це є результатом усвідомлення інституцією того, що агроекологія є ключовим шляхом до створення стійких продовольчих систем, які базуються на міцних і продуктивних бізнес-моделях, що не підривають продовольчу безпеку [15].

У своїх стратегічних документах ЄБРР розглядає агроекологію як один із чотирнадцяти нових перспективних напрямків діяльності. За цим напрямком, можливості та рівень використання різних інструментів ЄБРР різняться: від низького в частині використання можливостей та сприяння розвитку політичного діалогу, середнього – в частині інвестування, і до високого в частині змішаного фінансування (поєднання державних, приватних та інших джерел фінансування), а також консультативних, дорадчих послуг [15].

Програмування розвитку агроекології у Франції. Однією з країн, в державній політиці яких особлива увага приділяється агроекології, є Франція. Ця держава належить до піонерів у розробці та впровадженні на національному рівні практичних заходів та законодавства, спрямованих на розвиток агроекологічних методів у сільському господарстві. Французький досвід впровадження агроекологічних практик відзначається комплексністю у підходах, поєднуючи державну підтримку, наукові дослідження, активне залучення та участь фермерських спільнот.

Ще у 2010 році у Франції розгорнулися жваві обговорення шляхів того, як поєднати збереження природних ресурсів з розвитком економічно стійкого сільського господарства, що відповідає суспільним потребам. Ці дискусії стали поштовхом для розробки державної політики в галузі агроекології та запуску Міністерством сільського господарства, продовольства та лісового господарства Франції в 2012 році Агроекологічного проекту, метою якого було сприяння переходу до високопродуктивних систем виробництва, які охоплюють усі аспекти, але зокрема економічні, соціальні та екологічні виміри [16]. Для того, щоби

масштабувати використання агроекологічних підходів у сільському господарстві, проєкт передбачав комплексне впровадження інновацій у сільське господарство, зокрема фінансування наукових досліджень, розробку нових навчальних програм та створення мережі демонстраційних господарств. Були розроблені спеціальні програми для підтримки ініціатив окремих фермерів та їхніх об'єднань, спрямовані на впровадження новітніх агроекологічних практик.

У дослідженні результатів французьких агрополітичних ініціатив відзначається, що нова політика сприяла активізації агроекологічних досліджень та освіти, стала істотним стимулом для переходу сільського господарства до більш екологічних практик. Завдяки державній підтримці, фермери все активніше впроваджували інноваційні підходи, що сприяло збереженню біорізноманіття та масштабуванню органічного виробництва. Франція почала активно впливати на формування європейської та міжнародної аграрної політики, пропагуючи агроекологічні принципи. Проте ряд проблем не вдалося швидко вирішити, зокрема це стосується значних обсягів використання пестицидів у традиційному сільському господарстві.

Позитивні результати французьких агрополітичних ініціатив були досягнуті завдяки багатьом факторам. Одним із них є те, що представники фермерства були залучені до колективного управління реалізацією Агроекологічного проєкту через керівний комітет. Іншим важливим чинником є врахування місцевих особливостей регіонів та пошуку оптимальних рішень для вирішення саме місцевих проблем. Це саме стосується і максимального врахування всіх факторів на рівні окремих господарств. Важливим фактором було також те, що крім зміни самої політики та підходів до управління агросектором, проєкт також передбачав активну роботу щодо зміни ставлення широких верств суспільства до сільського господарства та підходів, які використовуються у виробництві сільськогосподарської продукції та продовольства.

Роль агроекології в формуванні аграрної політики США: інтеграція екологічних принципів у сільське господарство. До 2023 року основним документом, який визначав агропродовольчу політику в США був Закон про фермерство (Farm Bill або Agriculture Improvement Act of 2018) у версії 2018 року; у 2023 році дію цього закону було продовжено ще на рік [18].

Хоча більша частина витрат на сільське господарство у США спрямовується в інтересах крупних виробників індустріального типу, деякі дослідники вважають, що зміни в Законі про фермерство 2018 року свідчать про певні кроки в напрямку посилення агроекологічної спрямованості агросектора [19]. Це програми, які, хоч і не є агроекологічними, проте демонструють помітні зрушення як в аграрній

політиці, так і в розумінні громадянським суспільством важливості руху в напрямку більш сталих агровиробничих систем. Йдеться, зокрема, про програму підтримки інвестицій фермерів у практики, що сприяють переходу до більш сталого виробництва (Environmental Quality Incentives Program), та програму, що заохочує цілісний підхід у впровадженні фермерами більш екологічних систем (Conservation Stewardship Program) і підтримує кліматично стійкі стратегії. В рамках цих програм беруться до уваги місцеві особливості, щоб запропонувати найкращі для конкретних фермерських господарств та умов варіанти практик та фінансову підтримку фермерам для реалізації цих практик. Такий підхід себе виправдовує – фермерів, що бажають взяти участь у цих програмах, значно більше, ніж виділених на реалізацію програм бюджетних коштів.

Іншими ознаками поступової зміни цільових акцентів у функціонуванні аграрної системи США – в напрямку від забезпечення корпоративних інтересів до реалізації агроекологічних принципів – є вдосконалення ланцюгів постачання та деякі кроки щодо розвитку справедливих місцевих ринків продовольства [19].

Розділ 2. Агроекологічний компонент в стратегіях розвитку аграрного сектора України

Агропродовольчий сектор та сільські території в Україні стикаються з усіма тими ж глобальними викликами, які в інших країнах зумовлюють практично безальтернативність агроекологічного підходу у подальшому розвитку агропродовольчих систем. Крім того, в Україні наявні додаткові, пов'язані із війною проти України, виклики для сільського господарства та сільських територій, частковою відповіддю на які може стати перехід до формування державних політик у цій сфері на засадах агроекології. Науковцями перехід сільського господарства і села в Україні до розвитку на засадах агроекології розглядається як можливість підвищення стійкості агропродовольчої системи [20], збалансування економічних, соціальних та екологічних вимірів сільськогосподарської діяльності [21]. Проте такий підхід поки не реалізовано у стратегічних документах розвитку агропродовольчої сфери та сільських територій. Розглянемо коротко цілі та пріоритети для агропродовольчої сфери та розвитку сільських територій в національних стратегічних документах.

План для України Ukraine Facility. Важливим стратегічним інструментом, що визначатиме напрямки розвитку в багатьох сферах економіки та суспільного життя в Україні в найближчі роки, є Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу Ukraine Facility на 2024–2027 роки. Основою для реалізації цієї програми є технічний документ – План для Ukraine Facility, в якому описуються реформи,

необхідні для економічного відновлення, розвитку та успішної євроінтеграції [19].

Серед означених у Плані для Ukraine Facility п'яти секторів із найбільшим потенціалом економічного зростання – агропродовольчий. Для стимулювання розвитку агропродовольчого сектора, розкриття його потенціалу, зближення із політиками й принципами ЄС були визначені основні вектори реформ та інвестицій, які у 2024–2027 роках включають гармонізацію сільського господарства України з європейськими стандартами, підтримку відновлення сільського господарства після війни, зокрема, через модернізацію та перехід на більш екологічні методи виробництва, а також розмінування земель та водойм для безпечного відновлення сільськогосподарської діяльності. Тобто серед цих напрямів реформ агроекологія прямо не згадується, хоча багато елементів агроекологічного підходу у напрямках запланованих реформ присутні. Прикладом може бути напрям реформ та інвестицій для стимулювання зростання у секторі, що стосується переходу на виробництво продукції з вищою доданою вартістю та екологізацію сільського господарства, а також забезпечення відповідності стандартам безпеки харчових продуктів, добробуту тварин та екостандартам [22].

В рамках згаданих векторів змін було визначено шість реформ, які мають бути проведені у 2024–2027 роках (Таблиця 1). Цими реформами, їхніми заходами та акцентами реалізація безпосередньо агроекологічного переходу чи фокус на агроекологічний вектор розвитку не передбачені. З них певний ефект для розвитку агроекології можуть мати такі реформи: спрямовані на узгодження інституційних рамок сільського господарства та розвитку сільських територій із політикою ЄС; вдосконалення інституційної та адміністративної спроможності для управління інвестиційними програмами; реалізація довгострокового плану розвитку іригаційного комплексу задля підвищення кліматичної стійкості агропродовольчого сектору.

У тому вигляді, як реформи з потенційним позитивним ефектом для розвитку агроекології сформульовані в Плані для Ukraine Facility, вони лише можуть створити передумови для реалізації деяких аспектів агроекологічного вектору розвитку агропродовольчого сектору. Для того щоби це відбулось, необхідне додаткове введення агроекологічних пріоритетів у цілі та завдання відповідних державних політик.

В частині узгодження інституційних рамок сільського господарства та розвитку сільських територій із політикою ЄС, основним є прийняття Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року, зміст якої буде далі проаналізовано на предмет відповідності агроекологічним пріоритетам.

**Передбачені Планом для Ukraine Facility на 2024–2027 роки
реформи в агропродовольчому секторі**

Реформи	Основні заходи	На що спрямовано
1	2	3
1. Узгодження інституційних рамок сільського господарства та розвитку сільських територій із політикою ЄС.	Прийняття Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року.	Фокуси стратегії: інституційне зміцнення та розбудова спроможності для розроблення необхідних систем; прискорення процесу узгодження правових актів у секторі сільського господарства та санітарного і фітосанітарного контролю зі стандартами ЄС; спрямування державних видатків на користь малих виробників і сільських громад; визначення основ і цілей заходів з охорони довкілля та пом'якшення наслідків зміни клімату; розбудова програм на основі доказів та зміцнення потужностей з ведення звітності і фінансового контролю, з орієнтацією на надійне фінансове управління.
2. Забезпечення функціонування ринку землі.	Завершення земельної реформи.	Буде забезпечено: протоколи інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром та Державним реєстром речових прав на нерухоме мають бути вдосконалені у 1 кварталі 2024 року, що дозволить забезпечити автоматичну передачу до Державного земельного кадастру відомостей про ціну (вартість) об'єкта нерухомого майна та речових прав на нього; введення в експлуатацію автоматизованої системи публічного моніторингу земельних відносин в рамках функціонування Державного земельного кадастру буде впроваджено до 1 кварталу 2025 року; геоінформаційна система проведення масового оцінювання згідно зі стандартами Європейського Союзу як частина програмного забезпечення Державного земельного кадастру буде впроваджена до 1 кварталу 2025 року.
3. Вдосконалення інституційної та адміністративної спроможності для управління інвестиційними програмами.	Прийняття закону про внесення змін до Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України".	Закон зосереджуватиметься на таких основних напрямках: розробка майбутніх заходів державної підтримки (які переважно фінансуються через донорські програми), у тому числі у вибраних секторах (включаючи рибальство та аквакультуру), на основі результатів секторального аналізу та SWOT-аналізу, які відповідають національним/ європейським стандартам, узгодженим з acquis Європейського Союзу; розробка заходів підтримки сільсько-господарського виробництва для малих фермерських господарств з метою залучення приватних інвестицій (у фізичні активи аграрних господарств, для цілей перероблення та реалізації); впровадження фінансових інструментів (включаючи кредитні гарантії) для всіх категорій фермерських господарств у співпраці з міжнародними фінансовими установами; цифровізація з використанням систем електронного документо-обігу; державна підтримка, яка надається виключно через Державний аграрний реєстр, що має доступ до електронних реєстрів (наприклад, земельного кадастру, реєстру майна, реєстру тварин).

1	2	3
4. Вдосконалення офіційного публічного електронного реєстру сільгосп-виробників.	Прийняття Закону про Державний аграрний реєстр.	Закон зосереджуватиметься на основних напрямках: Державний аграрний реєстр визнається офіційним публічним електронним реєстром у сфері аграрної політики та продовольчої безпеки з регулюванням його обов'язкових елементів, таких як процедури його адміністрування, визначення його даних і доступу третіх осіб тощо; сфера охоплення Державного аграрного реєстру розширюється для реєстрації (та внесення інформації про) стейкхолдерів у межах всіх ланцюгів створення вартості в сільському господарстві, таких як сільськогосподарські виробники, підприємства харчової промисловості, водокористувачі та інші суб'єкти; функціональні можливості Державного аграрного реєстру розширюються в розрізі надання різних типів фінансової або технічної допомоги, будь-яких інших адміністративних послуг, впровадження аналітичної інформації тощо; реєстрація в Державному аграрному реєстрі як передумова для отримання будь-якого типу державної підтримки; обов'язкова публікація реєстру бенефіціарів будь-яких програм державної підтримки сектору, які реалізуються через Державний аграрний реєстр.
5. Довгостроковий план розвитку іригаційного комплексу задля підвищення кліматичної стійкості сектору.	Прийняття Довгострокового плану розвитку іригаційного комплексу.	План зосереджуватиметься на таких основних напрямках: визначення пріоритетів у секторі зрошення на основі результатів аналізу повних економічних переваг; узгодження зі стратегією у секторі управління водними ресурсами та принципами управління водними ресурсами на основі басейнового підходу; визначення необхідних публічних та інших інвестицій і потреби в подальшій приватизації; аспекти врядування/ управління в секторі; вимоги щодо підготовки для будь-якого проєкту відновлення або будівництва оцінки впливу на довкілля згідно з рекомендаціями ЄС щодо оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки і відповідно до законодавства України у цій сфері.
6. Розмінування земель та акваторій.	Затвердження Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року.	Стратегія буде містити наступні основні складові: управління у сфері протимінної діяльності; підтримка ефективності операторів протимінної діяльності; запобігання нещасним випадкам; комплексна допомога постраждалим; інновації; гендерний баланс і представництво; розвиток приватного ринку; ефективна та прозора донорська координація; формування системи пріоритизації завдань у сфері протимінної діяльності.

Джерело: [22]

В частині вдосконалення інституційної та адміністративної спроможності для управління інвестиційними програмами значний позитивний ефект для ствердження агроекологічного вектору розвитку агропродовольчого сектору може мати підтримка малих фермерських господарств, насамперед, якщо при аналізі відповідності виробників

умовам для надання такої підтримки буде враховуватися те, як ці виробники вже реалізують чи планують впроваджувати реалізовувати агроекологічні підходи у власній діяльності.

В частині розвитку іригаційного комплексу задля підвищення кліматичної стійкості агропродовольчого сектору зв'язок із агроекологічним вектором розвитку дуже тісний, оскільки агроекологія має значний потенціал для забезпечення кліматичної стійкості і це є однією з її функцій [23]. Розвиток іригаційного комплексу, якщо здійснюватиметься з урахуванням агроекологічних принципів, та інші агроекологічні заходи в комплексі можуть забезпечити значну синергію у забезпеченні кліматичної стійкості сільського господарства та всієї агропродовольчої сфери.

Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року (далі – Стратегія-2030). У затвердженій у листопаді 2024 року Стратегії зазначається, що цей документ було розроблено “з урахуванням потреби у змінах з реалізації державної політики у сфері сільського господарства, зокрема пов’язаних з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС та інших міжнародних зобов’язань”, і що цей документ “визначає основні пріоритетні цілі, що сприятимуть досягненню загальних цілей в економічній, екологічній та соціальній сферах відповідно до Плану України для реалізації ініціативи Європейського Союзу “Ukraine Facility”, запровадженої Регламентом (ЄС) Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 29 лютого 2024 року № 2024/792” [24]. У цьому контексті реалізований підхід до стратегічного планування розвитку вітчизняного агропродовольчого сектора зумовлений вже згаданими раніше, визначеними у Плані для Ukraine Facility, напрямками реформ та напрямками, на яких має зосереджуватися Стратегія, а саме: гармонізації української політики аграрного та сільського розвитку із новою Спільною аграрною політикою Європейського Союзу; інституційній розбудові зміцнення та розбудові спроможності для розроблення необхідних систем; підтримці малих агровиробників та сільських громад; заходах із охорони довкілля та пом’якшення наслідків зміни клімату; вдосконаленні фінансового управління [23].

У Стратегії-2030 визначено наступні стратегічні цілі: 1) Формування державної політики розвитку сільського господарства та сільських територій (інституційна спроможність); 2) Задоволення суспільних потреб у високоякісних, поживних і безпечних харчових продуктах та забезпечення продовольчої безпеки; 3) Забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору, підтримка справедливого доходу виробників та підвищення їх конкурентоспроможності; 4) Ефективне використання земель, їх розмінування, проведення земельної реформи;

5) Кліматично орієнтоване сільське господарство: пом'якшення наслідків змін клімату та адаптація до них; 6) Модернізація аграрного сектору: розвиток переробки, інновації, цифровізація та обмін знаннями; 7) Створення умов для розвитку сільських територій [24]. Всі ці цілі деталізовані в завданнях, в рамках яких, у свою чергу, виділяються окремі пріоритетні напрями, за якими ці завдання виконуватимуться (Таблиця 2).

Таблиця 2

Структура цілей, завдань та напрямів їх виконання у Стратегії-2030

Цілі	Завдання	Напрями
1	2	3
1. Формування державної політики розвитку сільського господарства та сільських територій (інституційна спроможність).	1.1. Удосконалення механізму ведення обліку, оброблення та систематизація інформації про виробників сільськогосподарської продукції.	Функціонування Державного аграрного реєстру.
	1.2. Внесення необхідних змін до законодавства для створення виплатної агенції, що забезпечуватиме своєчасну та цільову виплату державної підтримки виробникам сільськогосподарської продукції	Створення виплатної агенції.
	1.3. Створення функціональних адміністративних та контролюючих систем для дотримання принципів ЄС під час здійснення прямих виплат виробникам сільськогосподарської продукції, а також здійснення визначених заходів щодо розвитку сільських територій.	Підвищення ефективності програм державної підтримки та інтегрована система адміністрування та контролю (IACS).
2. Задоволення суспільних потреб у високоякісних, поживних і безпечних харчових продуктах та забезпечення продовольчої безпеки.	2.1. Забезпечення реагування виробників сільськогосподарської продукції на суспільні потреби у харчових продуктах та системі охорони здоров'я, включаючи високоякісні, безпечні та поживні харчові продукти, вироблені з урахуванням принципу сталого використання природних ресурсів, а також покращення благополуччя тварин і забезпечення їх стійкості до антимікробних препаратів.	Прийняття інтегрованої політики безпечності харчових продуктів ЄС та стандартів контролю у сфері санітарних та фітосанітарних заходів.
	2.2. Забезпечення продовольчої безпеки.	Продовольча безпека; Україна як один із гарантів світової продовольчої безпеки; підвищення рівня просування українського продовольства на зовнішній ринок.

1	2	3
3. Забезпечення стійкості сільськогосподарського сектору, підтримка справедливого доходу виробників та підвищення їх конкурентоспроможності.	3.1. Підтримка відновлення та стійкості сільськогосподарського сектору.	Впровадження програм підтримки ліквідності виробників, державних гарантій та грантового фінансування.
	3.2. Забезпечення справедливого доходу фермерських господарств і стійкості сільськогосподарського сектору.	Справедливий дохід для всіх виробників; подолання розривів у доходах у сільському господарстві; обмеження розміру підтримки на одного виробника сільськогосподарської продукції; зниження ризику інвестицій або підвищення доступу до фінансування.
	3.3. Посилення орієнтації на ринок і підвищення конкурентоспроможності.	Підвищення продуктивності та диверсифікація діяльності виробників сільськогосподарської продукції; конкурентна політика; стимулювання торгівлі та диверсифікація експорту; географічні зазначення; управління водними ресурсами – рибальство та аквакультура.
	3.4. Поліпшення становища виробників сільськогосподарської продукції у виробничо-збутовому ланцюгу.	Організації виробників, ринкова інфраструктура і харчова промисловість; прями іноземні інвестиції.
4. Ефективне використання земель, їх розмінування, проведення земельної реформи.	4.1. Проведення земельної реформи.	Земельна реформа; моніторинг ринку землі; оцінка вартості землі; національний геопортал.
	4.2. Сприяння сталому розвитку та ефективному використанню ґрунту, повітря та води, зокрема шляхом зниження залежності від хімікатів.	Стале управління природними ресурсами.
5. Кліматично орієнтоване сільське господарство: пом'якшення наслідків змін клімату та адаптація до них.	5.1. Сприяння пом'якшенню наслідків змін клімату та адаптації до них.	Водопостачання для зрошення земель; кліматично орієнтоване сільське господарство; органічне виробництво; циркулярна біоекономіка; біоенергетика; запобігання утворенню відходів.

Продовження Таблиці 2

1	2	3
	5.2. Запобігання втраті біорізноманіття, покращення екосистемних послуг і збереження середовищ існування та ландшафтів.	Біорізноманіття; спрощена реєстрація насіння; законодавство про генетично модифіковані організмами; реєстрація та застосування добрив; засоби захисту рослин.
6. Модернізація аграрного сектору: розвиток переробки, інновації, цифровізація та обмін знаннями	6.1. Сприяння розвитку переробних підприємств.	Глибока переробка як перспективний напрям для промисловості України.
	6.2. Створення ефективної системи поширення сільськогосподарських знань та інновацій.	Покращення доступу до досліджень, інновацій, обміну знаннями та заохочення до їх використання та навчання; посилення інноваційної спроможності Національної академії аграрних наук; інтеграція досліджень, освіти та дорадництва; підтримка послуг з розвитку сільського бізнесу та сільськогосподарських дорадчих послуг.
7. Створення умов для розвитку сільських територій	7.1. Новий підхід до сільського розвитку.	Розвиток місцевих сільських територіальних громад.
	7.2. Сприяння підтримки фермерів-початківців.	Формування умов для започаткування бізнесу на селі.
	7.3. Гендерна рівність.	Покращення гендерної ситуації

Джерело: [24]

Хоча у Стратегії-2030 прямо про агроекологію не згадується, у цьому документі окреслено багато орієнтирів та цілей, які є невід’ємною частиною агроекологічного підходу, зокрема наступні: кліматично орієнтоване сільське господарство, розвиток органічного виробництва, збереження біорізноманіття, ощадливе використання природних ресурсів у процесі агровиробництва, циркулярна біоекономіка. Таким чином, з-поміж цілей Стратегії-2030 найбільше пов’язаним з ідеями агроекології є блок, що стосується охорони довкілля. Проте це лише один із аспектів агроекології, тобто про комплексний підхід до реалізації агроекологічного вектору розвитку у Плані “Ukraine Facility” не йдеться.

У Стратегії неодноразово згадуються різні аспекти реалізації екологічної складової аграрного та сільського розвитку, у тому числі у

контексті необхідності забезпечення гармонізованого та збалансованого підходу щодо економічного, соціального та екологічного вимірів. Такі підхід і бачення, хоча і містять багато агроекологічних елементів, більше відповідають концепції сталого розвитку, що поєднує економічну, соціальну та екологічну складові. Стратегічне бачення щодо необхідності комплексної реалізації агроекологічного підходу в аграрному та сільському розвитку в цьому документі відсутнє.

Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року. Як згадувалось, забезпечення продовольчої безпеки є однією із цілей Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. Крім неї, у 2024 році було також затверджено Стратегію продовольчої безпеки України на період до 2027 року (далі – Стратегія продбезпеки). Метою Стратегії продбезпеки є “створення стійкої до загроз системи, яка дасть змогу забезпечити всі групи населення країни безпечними та якісними харчовими продуктами з урахуванням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту, що сприятиме формуванню фізично та інтелектуально розвиненої людини” [25].

Як і в Стратегії-2030, у Стратегії продбезпеки серед цілей і завдань агроекологія безпосередньо не згадується (Таблиця 3), хоча окремі підходи до реалізації завдань є цілком співзвучними з агроекологічними.

Оскільки агроекологічний інтегрований підхід до управління агропродовольчими системами орієнтований саме на забезпечення потреб людини у продовольстві і є універсальним у тому розумінні, що дозволяє відповісти на різноманітні сучасні виклики в різних країнах, економічних умовах, соціокультурних контекстах, то логічно було би очікувати, що при плануванні інструментів реалізації цілей та завдань Стратегії продбезпеки-2027 агроекологічні елементи та принципи будуть представлені ґрунтовніше. Прикладом такого підходу є стратегія “Fome Zero” в Бразилії [26], що спрямована на подолання голоду і серед інших інструментів включає підтримку агроекологічного виробництва та споживання продовольства [27], тобто агроекологія є інструментом досягнення програмних стратегічних цілей у сфері продовольчої безпеки.

**Структура цілей, завдань та напрямів їх виконання
у Стратегії продбезпеки-2027**

Цілі	Завдання
<p>1. Наповнення продовольчого ринку шляхом сприяння сталому розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів.</p>	<p>1.1. Розроблення та здійснення заходів підтримки виробників, спрямованих на розвиток галузей агропромислового комплексу, зокрема виробників органічної продукції, що дасть змогу стимулювати нарощування вітчизняного виробництва, насамперед тих видів продукції, споживання яких населенням країни не забезпечено в достатній кількості.</p> <p>1.2. Посилення співробітництва з ЄС та США, Великою Британією та Канадою, розвиток торговельно-економічної співпраці з країнами Азії (з особливим акцентом на розширенні співробітництва в аграрній сфері з Китайською Народною Республікою), Африки та Латинської Америки, зокрема в рамках проектів, спрямованих на подолання викликів глобальній продовольчій безпеці.</p> <p>1.3. Відновлення підприємств харчової промисловості на рівні об'єднаних територіальних громад, адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому в рамках виконання програм регіонального розвитку.</p>
<p>2. Забезпечення економічної доступності продовольства для усіх груп населення України.</p>	<p>2.1. Запровадження механізмів реалізації ефективного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та харчових продуктів.</p>
<p>3. Забезпечення безпекової компоненти продовольчої безпеки.</p>	<p>3.1. Забезпечення формування, розміщення, зберігання та використання у системі державних резервів запасів продовольчих товарів за встановленою номенклатурою для використання у мирний час, а також в особливий період.</p> <p>3.2. Забезпечення підвищення стійкості продовольчих систем, відновлення товарних ланцюгів, гарантування доступу до продуктів харчування в умовах надзвичайних ситуацій, захисту від виникнення кризових ситуацій на підприємствах, які сприяють забезпеченню населення харчовими продуктами.</p> <p>3.3. Створення систем національного та регіонального моніторингу продовольчої безпеки України.</p> <p>3.4. Створення системи виявлення та раннього запобігання виникненню загроз продовольчій безпеці.</p> <p>3.5. Пріоритетне розмінування земель сільськогосподарського призначення, усунення наслідків ведення бойових дій.</p>
<p>3. Забезпечення безпекової компоненти продовольчої безпеки.</p>	<p>3.6. Здійснення заходів щодо запобігання та адаптації до зміни клімату.</p> <p>3.7. Удосконалення національного законодавства відповідно до права ЄС та забезпечення його реалізації, зокрема щодо здійснення ефективного державного контролю Держпродспоживслужбою, у сферах безпеності та окремих показників якості харчових продуктів, ветеринарної медицини, здоров'я та благополуччя тварин, карантину та захисту рослин, дотримання вимог біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів.</p>

Джерело: [25]

Висновки

За останнє десятиліття спостерігається стійка тенденція до визнання агроекології як провідного підходу до розвитку сільського господарства. Завдяки активній пропаганді з боку таких авторитетних організацій, як ФАО, та численних громадських ініціатив, агроекологічні принципи все частіше інтегруються в політику та практику сільськогосподарського виробництва. Це свідчить про зростання розуміння того, що агроекологія є не лише науково обґрунтованим, але й необхідним підходом для забезпечення сталого розвитку сільського господарства, адаптації до зміни клімату та задоволення потреб суспільства в якісних і доступних продовольчих продуктах.

Хоча агроекологічні принципи все частіше згадуються в політичних документах різних рівнів, їх інтеграція в політики часто носить непослідовний характер. Відсутність системного підходу призводить до того, що агроекологічні елементи включаються в стратегії фрагментарно, без достатнього розуміння їх взаємозв'язків. Крім того, навіть у випадках, коли агроекологічний підхід міг би значно підвищити ефективність політик, він не завжди явно декларується, а його елементи впроваджуються ізольовано та без врахування місцевих особливостей. Це свідчить про те, що політики ще не повністю усвідомлюють потенціал агроекології як комплексного інструменту для трансформації сільського господарства як на національному, так і місцевому рівнях. Вищесказане в значній мірі має місце в Україні. Розуміння необхідності комплексного агроекологічного підходу до стратегічного аграрного та сільського розвитку в Україні поки не реалізоване в програмних документах та національних політиках.

Повільна і непослідовна інтеграція агроекологічних принципів у політику зумовлена низкою факторів, серед яких недостатнє розуміння в суспільстві потенціалу агроекології, відсутність акцентів на розробленні відповідних інструментів та механізмів підтримки агроекології, лобювання інтересів традиційного сільського господарства та інші.

Для прискорення переходу до агроекологічних систем необхідні комплексні заходи, що включають підвищення обізнаності політиків та суспільства, розроблення чітких стратегій та планів дій агроекологічного спрямування, зміцнення міжнародної взаємодії. Успішне стратегічне програмування агроекологічних трансформацій потребує спільних скоординованих зусиль політиків, виробників продовольства, науковців, громадянського суспільства.

Дослідження процесів імплементації агроекології в державні політики свідчать, що агроекологічні ідеї можуть видозмінюватися залежно від поточного шляху розвитку, що призводить до включення найменш радикальних елементів агроекології у вже наявні політичні візії замість

використання агроекології як рамки для більш глибокої трансформації наявних політик [28]. Схоже має місце і в Україні. Саме тому важливо не просто несистемно впроваджувати окремі елементи агроекології в існуючий порядок денний, а саме використовувати агроекологічний підхід, як основу для розроблення стратегічного бачення майбутнього агропродовольчої сфери та сільських територій.

Список використаних джерел:

1. The 10 Elements of Agroecology. Guiding the Transition to Sustainable Food and Agricultural Systems. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/3d7778b3-8fba-4a32-8d13-f21dd5ef31cf/content>
2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the UN General Assembly on 25 September 2015 – A/RES/70/1. 2015. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf>
3. Національна доповідь "Цілі сталого розвитку: Україна". Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>
4. Указ Президента України "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
5. de Molina M. G. Agroecology and Politics. How To Get Sustainability? About the Necessity for a Political Agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. 2012. Vol. 37(1). P. 45–59. DOI: <https://doi.org/10.1080/10440046.2012.705810>
6. FAO (2019). The Ten Elements of Agroecology. Council. Hundred and Sixty-third Session, Rome 2-6 December 2019. CL 163/13 Rev. 1. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/44c781fd-1f58-4545-ab31-57844e475443/content>
7. Scherf B. Agroecology – a pathway to achieving the SDGs. *Rural*. 21.02/18. URL: https://www.rural21.com/fileadmin/downloads/2018/en-02/rural2018_02-S14-16.pdf
8. Barrios E., Gemmill-Herren B., Bicksler A., Siliprandi E., Brathwaite R., Moller S., Bargello C., Tittonell P. The 10 Elements of Agroecology: enabling transitions towards sustainable agriculture and food systems through visual narratives. *Ecosystems and People*. 2020. Vol. 16(1). P. 230–247. DOI: <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1808705>
9. FAO (2021). Strategic Framework 2022-31. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/29404c26-c71d-4982-a899-77bdb2937eef/content>
10. FAO (2023). Guidance from Council on the Medium Term Plan (Reviewed) 2022-25 and Programme of Work and Budget 2024-25. Conference, Forty-third Session. Rome. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/a79c20bc-efbd-4571-bf6e-87d1aa862ffe/content>
11. United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas: resolution / adopted by the Human Rights Council on 28 September 2018. UN. Human Rights Council (39th sess. : 2018 : Geneva). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1650694?v=pdf>
12. de Molina Navarro M.G. (2015). Agroecology and Politics: On the Importance of Public Policies in Europe. In: Monteduro, M., Buongiorno, P., Di Benedetto, S., Isoni, A. (eds) Law and Agroecology. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-46617-9_20

13. Agroecology Europe, 2021. Integrating agroecology into European agricultural policies. Position paper and recommendations to the European Commission on Ecoschemes: 8 pp. URL: https://www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2021/07/AEEU_Positionpaper_Ecoschemes_FINAL_english.pdf
14. European Commission (2023). Approved 28 CAP Strategic Plans (2023-2027). Summary overview for 27 Member States. Facts and figures. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/7b3a0485-c335-4e1b-a53a-9fe3733ca48f_en?filename=approved-28-cap-strategic-plans-2023-27.pdf
15. European Bank of Reconstruction and Development (2024). Food and Agribusiness Strategy 2025. URL: <https://www.ebrd.com/documents/agribusiness/food-and-agri-business-strategy-2025.pdf>
16. Ministry of Agriculture, Agrifood, and Forestry of France (2016). The Agroecology Project in France. URL: <https://agriculture.gouv.fr/sites/default/files/1604-aec-aenfrance-dep-gb-bd1.pdf>
17. Wezel A., David C. (Policies for agroecology in France: implementation and impact in practice, research and education: Review article. *Landbauforschung – Journal of Sustainable and Organic Agricultural Systems*. 2020. Vol. 70 (2). P. 66–76. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/e9df/d249f17f93d5c760020ec1d8ab7cfc1fbf8b.pdf>
18. Agriculture Improvement Act of 2018. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-15214/uslm/COMPS-15214.xml>
19. Hansen-Kuhn K. First steps toward an agroecological transition in U.S. agricultural policy. Institute for Agriculture and Trade Policy. 2024. URL: <https://www.iatp.org/first-steps-toward-agroecological-transition-us>
20. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Соціоекономічна складова розвитку сільського господарства і села на засадах агроекології: науково-прикладні аспекти. *Економіка України*. 2023. № 5. С. 82-96. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001409033>
21. Риковська О.В. Агроекологічний вектор посилення соціальної спрямованості сільськогосподарського виробництва. *Український соціум*. 2023. № 2. С. 207–219. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001420587>
22. План для реалізації Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>
23. FAO (2020). The Potential of Agroecology to Build Climate Resilient Livelihoods and Food Systems. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/be28f249-a8fc-4233-a543-a20203ee8b4b/content>
24. Розпорядження КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163-р “Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках”. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-i51124-1163>
25. Розпорядження КМУ від 23 липня 2024 р. № 684-р. “Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text>
26. The Fome Zero (Zero Hunger) Program: The Brazilian experience/ José Graziano da Silva; Mauro Eduardo Del Grossi; Caio Galvão de França (orgs.). Brasília, 2010: MDA, 2010. 360 p. URL: <https://www.fao.org/fsnforum/resources/reports-and-briefs/fome-zero-zero-hunger-program-brazilian-experience>
27. Raffray, M. (2012). Brazil's “ZERO HUNGER” Strategy. URL: https://www.inter-reseaux.org/wp-content/uploads/Note_FaimZe_ro_Sept2012_EN_vp.pdf

28. Ajates Gonzalez R., Thomas J., Chang M. (2018). Translating Agroecology into Policy: The Case of France and the United Kingdom. *Sustainability*. 2018. Vol. 10(8). P. 2930. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10082930>

References:

1. The 10 Elements of Agroecology. Guiding the Transition to Sustainable Food and Agricultural Systems. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Available at: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/3d7778b3-8fba-4a32-8d13-f21dd5ef31cf/content>

2. UN (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 – A/RES/70/1. Available at: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf>

3. Natsionalna dopovid "Tsili staloho rozvytku Ukraina" [National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine"]. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Available at: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb> [in Ukrainian].

4. Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku" №722/2019 [Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals for Ukraine for the Period until 2030" No. 722/2019]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].

5. de Molina M. G. (2012). Agroecology and Politics. How To Get Sustainability? About the Necessity for a Political Agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, vol. 37(1), pp. 45–59. DOI: <https://doi.org/10.1080/10440046.2012.705810>

6. FAO (2019). The Ten Elements of Agroecology. Council. Hundred and Sixty-third Session, Rome 2-6 December 2019. CL 163/13 Rev. 1. Available at: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/44c781fd-1f58-4545-ab31-57844e475443/content>

7. Scherf, B. Agroecology – a pathway to achieving the SDGs. *Rural*. 21.02/18. Available at: https://www.rural21.com/fileadmin/downloads/2018/en-02/rural2018_02-S14-16.pdf

8. Barrios, E., Gemmill-Herren, B., Bicksler, A., Siliprandi, E., Brathwaite, R., Moller, S., Bargello, C., Titttonell, P. (2020). The 10 Elements of Agroecology: enabling transitions towards sustainable agriculture and food systems through visual narratives. *Ecosystems and People*, vol. 16(1), pp. 230–247. DOI: <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1808705>

9. FAO (2021). Strategic Framework 2022-31. Available at: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/29404c26-c71d-4982-a899-77bdb2937eef/content>

10. FAO (2023). Guidance from Council on the Medium Term Plan (Reviewed) 2022-25 and Programme of Work and Budget 2024-25. Conference, Forty-third Session. Rome. Available at: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/a79c20bc-efbd-4571-bfbe-87d1aa862ffe/content>

11. United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas: resolution / adopted by the Human Rights Council on 28 September 2018. UN. Human Rights Council (39th sess. : 2018: Geneva)

12. de Molina Navarro, M.G. (2015). Agroecology and Politics: On the Importance of Public Policies in Europe. In: Monteduro, M., Buongiorno, P., Di Benedetto, S., Isoni, A. (eds) *Law and Agroecology*. Springer, Berlin, Heidelberg. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-46617-9_20

13. Agroecology Europe, 2021. Integrating agroecology into European agricultural policies. Position paper and recommendations to the European Commission on Eco-

schemes: 8 pp. Available at: https://www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2021/07/AEEU_Positionpaper_Ecoschemes_FINAL_english.pdf

14. European Commission (2023). Approved 28 CAP Strategic Plans (2023-2027). Summary overview for 27 Member States. Facts and figures. Available at: https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/7b3a0485-c335-4e1b-a53a-9fe3733ca48f_en?filename=approved-28-cap-strategic-plans-2023-27.pdf

15. European Bank of Reconstruction and Development (2024). Food and Agribusiness Strategy 2025. Available at: <https://www.ebrd.com/documents/agribusiness/food-and-agribusiness-strategy-2025.pdf>

16. Ministry of Agriculture, Agrifood, and Forestry of France (2016). The Agroecology Project in France. Available at: <https://agriculture.gouv.fr/sites/default/files/1604-aec-aecfrance-dep-gb-bd1.pdf>

17. Wezel A., David C. (2020). Policies for agroecology in France: implementation and impact in practice, research and education: Review article. *Landbauforschung. Journal of Sustainable and Organic Agricultural Systems*, vol. 70 (2), pp. 66-76. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/e9df/d249f17f93d5c760020ec1d8ab7cfc1fbf8b.pdf>

18. Agriculture Improvement Act of 2018. Available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-15214/uslm/COMPS-15214.xml>

19. Hansen-Kuhn, K. (2024). First steps toward an agroecological transition in U.S. agricultural policy. Institute for Agriculture and Trade Policy. Available at: <https://www.iatp.org/first-steps-toward-agroecological-transition-us>

20. Borodina O.M., Prokopa I.V. (2023) Sotsioekonomichna skladova rozvytku silskoho hospodarstva i sela na zasadakh ahroekolohii: naukovo-prykladni aspekty [Socio-economic component of agriculture and rural development on the basis of agroecology: scientific and applied aspects]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5, pp. 82–96. Available at: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001409033> [In Ukrainian].

21. Rykovska O. V. (2023). Ahroekolohichniy vektor posylennia sotsialnoi spriamovanosti silskohospodarskoho vyrobnytstva [Agroecological vector of strengthening the social orientation of agriculture]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 2, pp. 207-219. Available at: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001420587> [In Ukrainian].

22. Plan dlia realizatsii Ukraine Facility [Plan for the implementation of the Ukraine Facility]. Available at: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/ukraine-facility-plan.pdf>

23. FAO (2020). The Potential of Agroecology to Build Climate Resilient Livelihoods and Food Systems. Available at: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/be28f249-a8fc-4233-a543-a20203ee8b4b/content>

24. Rozporiadzhennia KMU vid 15 lystopada 2024 r. № 1163-r “Pro skhvalennia Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh” [Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution No. 1163-r of November 15, 2024, "On Approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the Period up to 2030 and Approval of the Operational Plan of Measures for Its Implementation in 2025–2027"]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-i151124-1163> [in Ukrainian].

25. Rozporiadzhennia KMU vid 23 lypnia 2024 r. № 684-r. “Pro skhvalennia Stratehii prodovolchoi bezpeky Ukrainy na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii” [Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution No. 684-r of July 23, 2024, "On Approval of the Food Security Strategy of Ukraine for the Period up to

2027 and Approval of the Operational Plan of Measures for Its Implementation"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-p#Text> [in Ukrainian].

26. The Fome Zero (Zero Hunger) Program: The Brazilian experience/ José Graziano da Silva; Mauro Eduardo Del Grossi; Caio Galvão de França (orgs.); Brasília, 2010: MDA, 2010. 360 pp. Available at: <https://www.fao.org/fsnforum/resources/reports-and-briefs/fome-zero-zero-hunger-program-brazilian-experience>

27. Raffray, M. (2012). Brazil's "ZERO HUNGER" Strategy. Available at: https://www.inter-reseaux.org/wp-content/uploads/Note_FaimZe_ro_Sept2012_EN_vp.pdf

28. Ajates Gonzalez R., Thomas J., Chang M. (2018). Translating Agroecology into Policy: The Case of France and the United Kingdom. *Sustainability*, vol. 10(8), p. 2930. DOI: <https://doi.org/10.3390/su10082930>